

УДК: [271.2+271.4]:323(477)"1989/2005"
DOI: 10.24144/2523-4498.2(45).2021.246689

РОЛЬ ТРАДИЦІЙНИХ ЦЕРКОВ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПРОЦЕСАХ ПЕРЕХОДУ ВІД ТОТАЛІТАРНОГО ДО ДЕМОКРАТИЧНОГО УСТРОЮ В УКРАЇНІ (1989 – 2005 РР.)

Ганущак Юрій Ярославович
аспірант Інституту історії Церкви,
Український католицький університет, Львів
E-mail: yura.hanushchak@ucu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2633-0297>
Researcher ID: AAY-8870-2021

У статті проаналізовано участь Церков Київської традиції (до них відносимо УГКЦ, УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ) у процесах переходу українського суспільства від тоталітарного до демократичного устрою. У цьому періоді відбувся розпад Радянського Союзу, здобуття Україною незалежності та масштабна демократична Помаранчева революція. Безперечно, як і українські Церкви долучилися до цих подій, так і самі суспільно-політичні перипетії мали вплив на формування ідентичності та позиціонування багатьох християнських конфесій. Автор розглядає роль УГКЦ та УАПЦ у процесах національного піднесення та утвердження української державності кінця 80-х рр. ХХ ст. З огляду на те, релігійний чинник відіграв свою важливу роль у розпаді тоталітарної держави та утвердження Української державності. На початках незалежності перед суверенною Україною постає шлях геополітичного вибору, зрештою терези переважають на бік європейської інтеграції, яка поступово починає відігравати важливу роль у формуванні зовнішньої політики держави. Автор з'ясовує культурні та релігійні причини геополітичного вибору більшості українців. У статті одним із висновків є той факт, що українські Церкви безперечно потрапляють у поле геополітичного протистояння, одні з них обирають шлях підтримки євроінтеграційного процесу; інші ж навпаки наводять аргументи на користь проросійського вектору. Це цивілізаційне протистояння у суспільстві призвело до Помаранчевої революції. У міру інтеграції Церков у суспільне життя, можна спостерігати їхнє заангажування у події на Майдані 2004 р. Події Помаранчевої революції сприяли пошвидченню демократичних процесів в Україні. А здобутий церквами досвід участі у суспільно-політичних перипетіях допоміг покращити комунікацію між церквами, переосмислити свої взаємини із державою та формувати нові відносини із суспільством.

Ключові слова: УПЦ КП, УАПЦ, УПЦ МП, УГКЦ, ВРЦіРО, євроінтеграція, екуменізм, Помаранчева революція.

Постановка проблеми: Після розпаду Радянського Союзу і здобуття державної незалежності Україна опинилась перед проблемою суспільно-політичного самовизначення, яке осмислює в контексті свого європейського вибору. Від кінця 1980-х рр. вона проходить складний шлях до побудови демократичного суспільства, де визнається свобода слова та совісті, гідність людини та інші цінності, на яких сформовані сучасні європейські держави. Прагнення асоціації з Європейським Союзом (ЄС) є дієвим інструментом стимулювання демократичних реформ в Україні та вибору нею свого зовнішньополітичного курсу. Неабияку роль у суспільно-політичних трансформаціях відіграє Церква. В Україні – насамперед, традиційні церкви, які впродовж кінця 1980-х рр. до 2005р. все активніше впливали на її суспільне і духовне життя. Йдеться про Українську Православну Церкву Московського Патріархату (УПЦ МП), Українську Православну Церкву Київського Патріархату (УПЦ КП), Українську Автокефальну Православну Церкву (УАПЦ) та Українську Греко-Католицьку Церкву (УГКЦ). Помітно інтегруючись у суспільні процеси та утверджуючи свій авторитет ці церкви не могли залишатися осторонь геополітичних устремлень України. У представленому дослідженні будуть розкриті відносини між Церквою та

Українською державною в їх співпраці на шляху переходу від тоталітаризму до демократії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Дослідження тематики, яка представлена у нашому напрацюванні, проаналізована у працях українських дослідників: Анатолія Камінського «На перехідному етапі», у якій автор аналізує участь церков та національних рухів у процесі становлення Української державності [Камінський, 1990], Тараса Бублика, який аналізує демократичні методи боротьби за легалізацію УГКЦ [Бублик, 2014], Олега Муравського, який розглядає питання відновлення УАПЦ [Муравський, 2008] та інші. Окремі проблеми церковно-державних взаємин у суспільно-політичних трансформаціях в Україні порушені також у деяких дослідженнях зарубіжних авторів, як до прикладу Хосе Казанова, який включив розгляд релігійного життя в Україні у процеси світової глобалізації. Це дослідження є синтезом доробку науковців у тематиці впливів релігійного чинника на суспільно-політичне життя держави, воно аналізує процес поступової суспільної інтеграції традиційних християнських конфесій у контексті геополітичного вибору України. Здебільшого вищезазначені автори фокусуються у контексті однієї конфесії, у цьому ж дослідженні ми охопимо традиційні українські церкви та проаналізуємо їхню геополітичну зорієнтованість. Деякі дослідження, як

до прикладу Максима Васіна [Васін, 2019] зосереджується на державно-релігійних відносинах з перспективи чинного законодавства та позиції влади; наша ж мета сфокусуватися на позиціонуванні церков у питаннях творення взаємин із владними структурами та погляд на формування зовнішньої політики країни.

Метою представлено дослідження є доведення впливу традиційних церков на визначення Україною свого європейського вибору періоду здобуття її державної незалежності через активізацію діяльності духовенства та вірних у суспільно-політичних процесах. Мету розкриває низка **завдань**: виявлення взаємодії Церкви та громадянського суспільства у справі легалізації УГКЦ і УАПЦ й утворення УПЦ КП як незалежної від РПЦ структури, з'ясування екуменічного потенціалу українських церков та їхньої проєвропейської і демократичної позиції під час Помаранчевої революції.

Виклад основного матеріалу: Проголосивши новий політичний курс і необхідність «перебудови» радянського суспільства Михайло Горбачов, перебуваючи 1985р. у Франції, вперше заявив про «спільний європейський дім», до якого також відніс СРСР [Визит Генерального секретаря ЦК КПСС М.С. Горбачева во Францію, 1985, с. 14]. Відтоді розпочались демократичні зміни у Радянському Союзі. Вони підштовхнули УГКЦ до боротьби за свою легалізацію. Її істотно підважило звільнення політичних в'язнів, які у 1987р. заснували Комітет захисту Української Греко-Католицької Церкви (далі – Комітет) [Боцюрків, 1993, с. 158]. 20 січня 1988 р. на конференції держав учасників Народи з безпеки та співпраці в Європі, яка відбулась у Відні. Комітет представив документ, в якому було наведено факти переслідування радянською владою українських греко-католиків, що суперечило Конституції СРСР та його зобов'язанням, прийнятим 1975 р. у Гельсінкі [Камінський, 1990, с. 508–510].

Однією із найважливіших форм боротьби за легалізацію УГКЦ Комітет вважав проведення масових заходів як метод відстоювання своїх прав, головню з нагоди святкування ювілею хрещення Русі; подібні заходи відбулися у с. Грушів Львівської області та с. Зарваниці Тернопільської області 10 та 16–17 липня 1988 р. відповідно. [Бублик, 2014, с. 43–52]. Найбільша маніфестація УГКЦ відбулася 17 вересня 1989 р. у Львові, у якій взяло участь близько 250 тис. осіб за даними організаторів акції, та 50 тис. за даними місцевих органів влади. Масові демонстрації насамперед поживалися попередні зустрічі Михайла Горбачова з Папою Римським Іваном Павлом II який часто наголошував на тому, що демократизація не може здійснюватися без надання прав та свобод Церкві. [Камінський, 1990, с. 539].

До подібних форм боротьби із тоталітарним режимом вдалася УАПЦ. Її відновленням опікувалась група українських активістів, які публічно зазначили свої наміри на сторінках журналу «Український вісник» та на форумі Українського культурологічного клубу, який був заснований у 1988 р. [Камінський, 1990, с. 559]. А вже 15 лютого 1989 р. був створений Комітет відновлення УАПЦ [Муравський, 2008, с. 164]. Важлива подія у процесі відновлення УАПЦ

відбулася 19 серпня 1989 р., коли вірні і священство Церкви святих Петра і Павла у Львові оголосили про свій перехід під юрисдикцію УАПЦ. Громада парафії звернулася до Вселенського Патріарха Димитрія I з проханням про духовну опіку до моменту відновлення власних ієрархічних структур [Камінський, 1990, с. 566]. Внаслідок звернення юрисдикційну опіку над новоутвореною громадою УАПЦ взяв на себе патріарх Мстислав – предстоятель УАПЦ в США. Він призначив о. Богдана Михайличка своїм адміністратором в Україні, видавши відповідне послання 8 вересня 1989 р. [Чепак]. Згодом під юрисдикцію УАПЦ перейшло Ставропігійське братство у Львові, і у жовтні 1989 р. УАПЦ в Україні налічувала 10 парафій, що діяли на Львівщині. 5–6 червня 1990р. було проведено Перший Помісний Собор УАПЦ, який зазначив: *«здійснилась давня мрія нашого народу – признано патріаршу гідність Києву, колиці християнства на цілому Європейському Сході»* [Діяння Першого помісного собору УАПЦ].

Як бачимо, вірні та духовенство УГКЦ та УАПЦ зуміли опанувати ті інструменти боротьби, які стали можливими із початком демократизації в СРСР. Голос цих церков промовляв до усього суспільства нагадуючи, що справжня демократія можлива лише з визнанням прав кожного громадянина, незалежно від його віросповідання.

Пов'язані з початком демократизації СРСР зміни у релігійному житті України (легалізація УГКЦ та відновлення УАПЦ) змусили і Російську Православну Церкву (РПЦ) змінювати свою політику щодо українських церков. У радянський період РПЦ в Україні діяла виключно на правах екзархату, а саме – будь які рішення про зміни території епархії, призначення єпископів та інше приймалося на рівні синоду РПЦ. Та патріотичне піднесення українських вірних та утвердження нових юрисдикційних громад змусили РПЦ переглянути статус дочірньої структури в Україні.

У 1990 р. було прийнято рішення синодом РПЦ про перейменування екзархату в Українську Православну Церкву [Хронологія історії Української Православної Церкви]. Відтак 9 липня пройшов собор УПЦ, на якому було обрано її предстоятелем митрополита Філарета. 10 липня було опубліковане звернення синоду УПЦ до Патріарха Алексія II та Священного Синоду з проханням про розширення автономії УПЦ; йшлося зокрема про право створювати та ліквідувати епархії, про надання Філарету титулу митрополита «Київський та всієї України». [Звернення до Патріарха Алексія II]. 25-27 жовтня 1990 р. відбувся позачерговий Архиєрейський собор РПЦ, який прийняв вимоги на прохання синоду УПЦ. [Визначення про статус УПЦ].

Наш короткий екскурс у церковну історію кінця 80-х рр. XX ст. є важливим для усвідомлення шляху утвердження церков в українському суспільстві. А отже – і їх інтеграції у подальшому геополітичному виборі України.

Насамперед, як вже наголошувалося, ідея інтеграції України до ЄС була необхідною для стимулювання реформ в державі. Та це не найважливіше, що спонукало Україну обрати західний вектор розвитку.

Як твердить британський історик Ерік Гобсбаум [Hobsbaum, 1998, с. 289], Європа – це найперше інтелектуальний конструкт, а отже, не територіальна приналежність робить країну європейською, але її ставлення до себе як до європейської. Філософія європейського інтеграційного розвитку відображається формулою «єдність в розмаїтті», де кожен член великої співдружності народів несе свою унікальну самобутність [Козловець, 2009, с. 72–86]. Водночас історик Ярослав Грицак у своєму дослідженні *«Життя, смерть та інші неприємності»* [Грицак, 2011, с. 44] наводить статистичні дані *World Values Survey* (міжнародна дослідницька програма, метою якої є дослідження культурних, релігійних, політичних та соціальних цінностей людей у світі). Вони засвідчують, що із зміною покоління у незалежній Україні починає змінюватися свідомість суспільства, де молоде покоління ціннісно стає ближчим до своїх ровесників у країнах Європи. Тобто, з огляду на ті дані, можемо стверджувати, що Україна ментально більше відчуває себе європейською країною; натомість згідно з цією програмою простежується суттєве віддалення від сусідньої Росії за школою цінностей. Отже, європейська інтеграція – це радше осмислення себе європейцями.

Звісно, зовнішньополітичні процеси не могли залишити осторонь церкви Київської традиції в Україні. Зокрема, УГКЦ, яку можна вважати більш прозахідною традиційною Церквою в Україні з огляду на її активну позицію щодо демократизації суспільства та осмислення України, як європейської країни, всіляко підтримувала демократичні процеси на шляху становлення української державності. Напередодні розпаду СРСР глава УГКЦ кардинал Іван-Мирослав у своєму слові до депутатів Верховної Ради України (ВРУ) наголошував на демократичних засадах Української держави та її приналежності до європейської громади, тим самим засвідчивши свою візію політичної траєкторії України [Соціально-орієнтовані документи УГКЦ, 2008, с. 43]. У подальшому Синод УГКЦ наголошував на потребі вибору демократичних кандидатів під час виборів та закликав вірних до ретельного аналізу передвиборчих програм [Соціально-орієнтовані документи УГКЦ, 2008, с. 91–93].

УПЦ КП прийняла відповідний документ, який окреслює її позицію щодо інтеграції України до Європи, а саме – *Декларацію про духовне відродження українського суспільства в умовах глобалізації світу*. У цьому документі зазначається, що українське суспільство у духовній, культурній та суспільній площині належить до європейської цивілізації, яка у свою чергу базується на християнському фундаменті [Собор УПЦ КП]. У цьому ж документі наголошується на тому, що зближення України та Європи є взаємовигідними і таким, що їх збагачує. Отож, як простежуємо, церкви у своїх документах підтримують євроінтеграційні прагнення України як продовження послідовного процесу утвердження демократичного устрою.

Конфесійна різноманітність також може слугувати утвердженню громадянського суспільства, таку думку зокрема висловив американський дослідник Хосе

Казанова [Казанова, 2017, с. 14]. А саме вміння церков формувати діалог та приймати один одного із гідністю стало поступовою стратегією єкуменічного руху в Україні. Першим кроком у налагодженні міжконфесійного спілкування стало утворення у 1991 р. Українського біблійного товариства. Його головним завданням стало здійснення для усіх християн країни перекладу Святого Письма українською мовою та його поширення. [Кисельов]. І хоча цей крок був важливим у налагодженні контактів поміж церквами, та все ж таки навряд можна стверджувати про початки формування єкуменічного руху в Україні. Ще одне важливе утворення, до якого входять традиційні українські церкви, це Всеукраїнська Рада Церков та релігійних організацій (далі Рада), яка була заснована у грудні 1996 р. Метою організації є духовне відродження України, координація міжцерковного діалогу та розробка проектів з питань державно-релігійних відносин [Інформація про ВРЦіРО]. Варто зазначити, членами Ради є всі церкви Володимирівського хрещення, а також деякі протестантські деномінації та представники іудаїзму та ісламу (разом 18 церков та релігійних організацій). У 2003р. була заснована Рада представників Християнських Церков України (НПХЦУ).

Окрім цього, деякі церкви в Україні також належали до глобальних єкуменічних ініціатив, що дозволяло їм збагачуватися досвідом порозуміння, напрацьованого іншими церквами, та впроваджувати його в український контекст. Ще у 1990-х рр. з ініціативи ієрархії УГКЦ була утворена Студійна група Київської Церкви, яка проводила неофіційний діалог із представниками Константинопольської Церкви [Про студійну групу Київської Церкви]. Метою співпраці було дослідити можливість відновлення сопричастя із Матірною Церквою Константинополя і при тому не втративши єдність із Римським престолом. Група проводила зустрічі на високому рівні, мавши аудієнції з Папою і зустріч з Вселенським Патріархом. Ця ініціатива не заручилася підтримкою інших церков в Україні, з огляду на упередженість до такого роду діалогу.

Ієрархія УГКЦ також була учасником важливого діалогу стосовно порозуміння між УГКЦ та ієрархією Католицької Церкви Польщі. Єпископат обох Церков у червні 2005 р. проголосив спільний Акт примирення та потвердив його у 2013 р. у Варшаві такими словами: «Думаючи про майбутнє, усвідомлюємо, що без єдності Церква не буде правдивою у виконанні своєї євангельської місії, а наші народи не матимуть перспективи співпраці та розвитку як у релігійній, так і в політичній сферах... Бачимо потребу спільного свідчення християн України та Польщі в Європі, яка об'єднується». [Єкуменічна концепція УГКЦ].

Ще однією міжнародною єкуменічною ініціативою, яка привернула українські церкви, є Міжнародна група «Примирення в Європі» [Стратегія примирення: Роль Церков в Україні]. Ініціатива виникла у 1974р. Євангелічною Церквою Німеччини та Польською єкуменічною радою. Метою групи було залучення християнських церков до діалогу між державами, які головно були зранені конфліктами між собою у Другій світовій війні. Згодом група була розширена у 1995р.

входженням до неї деяких церков з України та Білорусі. Від України у групі серед традиційних Церков представлена УПЦ МП та УГКЦ. Як зазначає представник УПЦ МП у групі Володимир Бурега, ректор Київської духовної академії, «постання нашої групи (розширення складу завдяки Україні та Білорусі) було пов'язано з тим, що припинила існування так звана "залізна завіса" і пострадянський простір почав інтегруватися до Європи» [Стратегії примирення: Роль Церков в Україні]. З огляду на наведенні факти, спостерігаємо налагодження діалогу між церквами, що є елементом формування західного мислення конфесій із прийняттям один одного з гідністю та повагою.

Ще одна важлива особливість конфесійної ситуації в Україні полягає у тому, що в нас так і не вдалося утворити монополію однієї конфесії. Це свідчить про те, що кожна конфесія може у рівних умовах бути інтегрована у життя держави. Та все таки були спроби порушити цей баланс.

Якщо звернемо увагу на президентство Леоніда Кравчука, першого Президента України, можемо зазначити його зорієнтованість на УПЦ КП. Це можна пов'язувати з фактом засудження Кравчуком собору УПЦ у Харкові [Заява президії ВРУ], очолюваного противниками митрополита Філарета. Влада за президентства Кравчука не поспішала з реєстрацією громад УАПЦ, надаючи перевагу УПЦ КП. Перший президент взяв участь у похоронній процесії після смерті Патріарха УПЦ КП Володимира [Клара Гудзик, 1999]. Та все таки УПЦ КП не стала тоді домінуючою Православною Церквою в Україні. Наступник Леоніда Кравчука президент Леонід Кучма спробував піднести в країні авторитет УПЦ МП. Саме за його президентства відбулося протистояння правоохоронних органів із згаданою похоронною процесією, яку назвали у народі «чорним вівторком», а до протоколів візитів президента було додано візит архієреїв УПЦ МП. Ці спроби утвердити авторитет УПЦ МП не увінчалися успіхом, з огляду також на притаманний Україні конфесійний плюралізм.

Щодо питання формування зовнішньої орієнтації України можемо зазначити, що все таки, з огляду на ціннісні фундаменти та запит суспільства, вже від початків незалежності підготовлялися їй відповідні основи, які скеровувалися на євроінтеграцію. Вони були конкретизовані Верховною Радою 2 липня 1993р. прийняттям постанови, що наголосила на пріоритеті співпраці Української держави з Європейським Союзом. [Постанова ВРУ від 2 липня 1993]. У документі *Про основні напрямки зовнішньої політики* зазначалося, що демократичні прагнення України базуються на спільних історичних та культурних зв'язках з Європою. А прийняття Конституції України, яка відповідає європейським нормам, 28 червня 1996р. стала однією із ключових подій у процесі формування суверенної та демократичної держави [Офіційний 2005, с. 185]. В подальшому було оприлюднено чимало документів, в яких підтверджуються євроінтеграційні прагнення України. Однак у 2004р. демократичні процеси в державі опинились під загрозою через фальсифікації під час чергових президентських виборів. І у цих подіях не обійшлося без конфесійного чинника.

Обидва кандидати – Віктор Ющенко та Віктор Янукович ніби уособлювали у своїй боротьбі два геополітичні вектори: проєвропейський та проросійський. Тому УПЦ МП одразу зайняла чітку позицію на підтримку свого кандидата. Духівником проросійського кандидата Януковича про що згадував і сам Віктор Федорович, вважався старець Зосима, який відзначався ревністю щодо Росії та РПЦ [Славко]. Відомі факти агітації за Януковича у храмах УПЦ МП, де ширились чутки про його благословення на перемогу у виборах від єрусалимських та афонських старців [З історії УАПЦ]. Деякі ієрархи навіть вдавалися до відкритих агітацій на підтримку Януковича, наприклад митрополит Одеський та Ізмаїльський Агафангел, який заявив: *«Я закликаю віруючих одеситів віддати свої голоси на найближчих виборах за гідного кандидата в президенти – Віктора Федоровича Януковича. Ця людина заслуговує на увагу з боку Бога та з боку людей»* [Конгрес російських організацій в Одесі підтримав Віктора Януковича]. Подібні хвалебні оди можна було почути і від представників УАПЦ, зокрема митрополита Методія: *«Ми прийшли до висновку – лише під Вашим керівництвом в Україні буде стабільність і церковний мир..., лише Ваша відкритість та справедливість дає впевненість, що всі конфесії, які не порушують українських законів, будуть бачити в Вас свого батька»* [Турій], що свідчить також про поодинокую проросійську зорієнтованість УАПЦ.

Подібні випадки агітації були ще до другого туру виборів, тобто до подій Помаранчевої революції, що звісно згодом – у період протестів поставило УПЦ МП у незручне становище. Інші православні церкви і деякі конфесії в Україні, які займали проєвропейську позицію, не проявляли надмірну активність у пропаганді за кандидатів у президенти, що підкреслювало їхню вірність принципам та законам демократії. Знаємо про виразне звернення УГКЦ до народу із закликом брати активну участь у виборах та враховувати передвиборчі програми кандидатів; а всіх, від кого залежить законність виборів (працівників дільниць, правоохоронних органів тощо), зробити все необхідне, аби кожен громадянин мав право голосу [Соціально зорієнтовані документи УГКЦ, 2008, с. 323–324].

Фальсифікація виборів та зазіхання на фундаментальні принципи демократії не залишили байдужими українські церкви, які рішуче стали на бік закону. Комісія УГКЦ «Справедливість та мир» одна із перших засудила дії влади та закликала всіх людей доброї волі до рішучих дій на захист своїх громадянських прав [Соціально зорієнтовані документи УГКЦ, 2008, с. 324–325]. На головній площі країни, Майдані Незалежності, було зачитано спільне звернення церков (УГКЦ, УПЦ КП та глав деяких протестантських конфесій) до мітингувальників із словами підтримки [Помаранчева революція для Церкви стала моментом істини, — єпископ УПЦ КП]; а крім цього, представники церков брали участь в акціях на Майдані, задовольняючи потреби вірних, що завадило кровопролиттю.

Утім, були і представники церков, які не полишали спроб дискредитувати учасників Майдану, наприклад

намісник Києво-Печерської лаври Павло, який назвав учасників мітингів «*обезумівши толпа*», і заявив про «*відсутність Бога у такій гальорці*» [Це ж ад суший].

Участь церков Київської традиції у подіях Помаранчевої революції і взагалі у передвиборчій компанії 2004р. засвідчила, що політична орієнтація позиціонувала кожну з них союзницею України в її прагненні до побудови європейської та демократичної держави, вірності принципам демократії: духовенство заохочувало виборців бути активними учасниками державотворчих процесів та, утримуючись від агітації, закликали насамперед до аналізу програм кандидатів; а ті священнослужителі, які мали проросійську орієнтацію, активно долучалися до передвиборчої кампанії.

У чому важливість Помаранчевої революції? Її події були проявом тих трансформаційних процесів, які відбувались в Україні періоду переходу від тоталітарного до демократичного устрою. Браян Меффорд, науковий співробітник американського аналітичного центру, припустив, що лише з плином часу можна збагнути наслідки Помаранчевої революції і період правління прозахідного Віктора Ющенка, який підготував ґрунт для подальшого євроатлантичного розвитку України: «*Саме коли Ющенко був президентом, країна почала розвивати справжні демократичні традиції та дистанціюватися від авторитарної політичної культури пострадянського простору.*» [Меффорд]. А отже, можемо стверджувати, що події 2004р. заклали важливий фундамент для подальшого розвитку демократичного устрою.

Процес євроінтеграції України прискорився із перемогою Помаранчевої революції, оскільки вже 13 січня 2005р. Європарламент, абсолютною більшістю голосів, прийняв резолюцію, якою закликав країни ЄС переглянути умови асоціації для України, з огляду на продемонстровані прагнення українців [Євро-парламент пропонує по-новому асоціювати Україну в ЄС].

Та події осені-зими 2004 р. мали вплив також і на церкви в Україні. Активна позиція церков вивела їх на вищий моральний рівень перед суспільством, про що свідчать статистичні дані щодо довіри до них 70% громадян країни (станом на 2006 р.) [Васін, 2019, с. 81].

Важливим кроком у нових суспільних реаліях став заклик церков, членів ВРЦіРО, до переосмислення поняття «*відокремлення Церкви та держави*» [Проект Концепції державно-конфесійних відносин в Україні, 2004]. Адже в СРСР воно трактувалось крізь призму тоталітарної держави, яка обмежувала участь релігійних організацій у суспільному житті. А згідно з демократичними принципами, це трактування не є належним. Тому важливо вибудувати розуміння незалежних суб'єктів Церкви та держави, які мають свої сфери діяльності та попри те можуть формувати партнерські взаємини. Отже, процес трансформації від тоталітаризму до демократизму надав шанс церквам стати авторитетною інституцією у суспільстві та формувати відносини на рівних умовах. ВРЦіРО ініціювала укладання меморандуму із Міністерством освіти на науки, яким було запроваджено курс християнської етики у школах, а з 2011 р. – визнання

державою спеціальності богослов'я у вищих навчальних закладах [Васін, 2019, с. 81]. Маємо також факт підписання меморандуму «*Про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України*» із Міністерством оборони України, що заклав фундамент розвитку капеланського служіння у Збройних Силах за зразком країн Західного світу [Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України від 22 квітня 2011].

Професор Українського католицького університету (УКУ) Мирослав Маринович вважає, що завдяки Помаранчевій революції Церкви вперше спільно висловилися стосовно виборів та справедливості, а також навчилися швидко координувати свої дії. [Інститут релігійної свободи]. Водночас дослідник Олег Кисельов наголошує на тому, що Помаранчева революція дозволила ВРЦіРО стати більш незалежною структурою; а це у свою чергу дозволило їй бути соціально активнішою [Кисельов]. Професор Олег Турій, роздумуючи про підсумки Майдану, робить висновок, що релігійний вимір цих подій складно передати словами, оскільки навколо духовних цінностей змогли згуртуватися всі конфесії і навіть ті особи, які позиціонують себе невірними [Турій]. Тому Помаранчева революція стала початком нових реалій для церков та шансом на їх повноцінну інтеграцію у суспільство.

Висновки. Трансформаційні процеси в Україні періоду переходу від тоталітаризму до демократії є невід'ємною частиною пошуків нею власної політичної і духовної ідентичності. Вміло використавши демократичні засоби (публічні виступи, масові заходи, участь у політичному житті), зокрема УГКЦ та УАПЦ, зуміли долучитися до розпаду Радянського Союзу. Із здобуттям незалежності України церкви Київської традиції продемонстрували позитивне ставлення до міжконфесійного діалогу, заохочуючи себе та інші церкви приймати свої особливості та прагнення з розумінням і гідністю. Адже саме такий діалог засвідчує їхнє самоусвідомлення як частини європейської християнської цивілізації. Поділяючи зовнішньополітичну візію молодій Українській державі, вони стали учасниками євроінтеграційних процесів, долучаючись до європейських єкуменічних ініціатив та формуючи відповідні власні ініціативи. Помаранчева революція стала однією із ключових подій суспільно-політичних трансформацій в Україні, в яких конфесійний чинник також відіграв неабияку роль. Помаранчева революція як складова процесу демократизації українського суспільства дозволила Церкві швидше інтегруватися у суспільне життя. Церкви отримали шанс долучитися до трансформації суспільства на шляху до європейської інтеграції. Важливою ознакою діяльності традиційних церков у нових суспільно-політичних умовах стало створення міжцерковних організацій, які розпочали активну співпрацю з державою, головню у рамках ВРЦіРО. Події 1989 – 2005 рр. показали, що українське суспільство вже тоді усвідомлювало себе не лише географічною, а у духовно-ціннісною частиною європейської співдружності, в якій гідне місце належить Церкві.

Список використаних джерел

- Hobsbaum E., 1998. *The Gurius History of Europe, [in:] On History*, London, XII, 403 p.
- Балик, О., 2013. Місце України у загальному екуменічному русі сьогодення, *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Релігієзнавство»*. Острог: №1, с. 3–10.
- Блаженніший Гузар Л., 2004. Звернення до всіх людей доброї волі з нагоди президентських виборів(2004), *Соціально зорієнтовані документи УГКЦ (1989-2008)*. Львів: УКУ, с. 323–324.
- Боцюрків, Б., 1993. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946 – 1989), *Ковчег. Збірник статей з церковної історії*. Львів: № 1, с. 123–164.
- Бублик, Т., 2014. Відродження УГКЦ крізь призму «мітингової демократії» (1988 – 1989 рр.), *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство»*. Острог: №10, с. 43–52.
- Васін, М., 2019. Сучасна державно-церковна взаємодія в Україні: переосмислення конституційних засад, *Часопис Київського університету права*, №3, с. 80-87
- Верховна Рада України, *Заява президії ВРУ від 15 червня 1992* [Online]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2446-12#Text> (дата звернення 8.09.2021).
- Визит Генерального секретаря ЦК КПСС М.С. Горбачева во Францію 2-5 октябрю 1985, Документи и матеріали*, Москва: Издательство политической литературы, 1985, 96 с. : ил.
- Визначення про статус УПЦ,1990. [Online]. Доступно: https://risu.ua/viznachennya-pro-status-upc-1990-r_n34028 (дата звернення 10.09.2021).
- ВРЦіРО, *Проект Концепції державно-конфесійних відносин в Україні* [Online]. Доступно: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/proekt-koncepciji-derzhavno-konfesiynih-vidnosyn-v-ukrayini> (дата звернення 3.09.2021).
- Грицак, Я., *Життя, смерть та інші неприємності*, Київ: Грані-Т, 2011, 232 с.
- Гудзик, К., 1999. *Могилу Патріарха перетворено на символ розбрату* [Online]. Доступно: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/mogilu-patriarha-peretvoreno-na-simvol-rozbratu> (Дата звернення 9.03.2021).
- Діяння Першого помісного собору УАПЦ 5-6 червня 1990 р. [Online]. Доступно: <https://church.net.ua/detalno/uapc/dijannja-pershogo-pomisnogo-soboru-uapc-5-6-cheravnja-1990-r.html> (дата звернення 18.09.2021).
- Європарламент пропонує по-новому асоціювати Україну в ЄС. [Online]. Доступно: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/01/13/3006109/> (дата звернення 3.09.2021).
- Звернення до Святішого Патріарха Московського і всієї Русі Алексія II та Священного Синоду Руської Православної Церкви, 1990, *Православний вісник*: №10 жовтень, с. 2–4.
- Єпископ Черпак В., Відродження своєї Церкви. [Online]. Доступно: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/vidrodzhennya-svoeyei-cerkvy> (дата звернення 20.09.2021).
- З історії УАПЦ. [Online] Доступно: <https://church.net.ua/detalno/uapc/z-istoriji-uapc.html> (дата звернення 9.03.2021).
- Заява комісії «Справедливість та мир» УГКЦ з приводу тотальної фальсифікації виборів президента, 2004., *Соціально зорієнтовані документи УГКЦ (1989-2008)*. Львів: УКУ 2008, с. 324–325.
- Інформація про ВРЦіРО, [Online]. Доступно: <http://vrciro.org.ua/ua/council> (дата звернення 28.02.2018).
- Казанова, Х. 2017. *По той бік секуляризації: релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби*, Київ: Дух і Літера, 264 с.
- Камінський, А., 1990. *На перехідному етапі «Гласність», «Перебудова», і «демократизація» на Україні*, Мюнхен, 624 с.
- Кисельов, О., 2006. *Екуменічна ситуація в Україні у контексті Центральної та Східної Європи*. [Online]. Доступно: https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/12060/ (дата звернення 22.05.2021).
- Кисельов, О., 2020. Між релігією та політикою: Роль і місце православних церков на Майдані, *Часопис «Україна модерна»*, [Online]. Доступно: <https://uamoderna.com/md/mizh-religieyu-ta-politikoju-rol-i-misce-pravoslavnix-czerkov-na-majdani> (дата звернення 2.09.2021).
- Козловець, М., 2009. Європейська ідентичність: уніфікація чи єдність у розмаїтті?, *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, №37, с. 72–86.
- Конгрес російських організацій в Одесі підтримав Віктора Януковича. [Online]. Доступно: <https://www.radiosvoboda.org/a/919479.html> (дата звернення 2.09.2021).
- Маринович, М.: "Релігійна свобода є єдиною передумовою здорових міжконфесійних стосунків". [Online]. Доступно: <https://irs.in.ua/p/36> (дата звернення 2.09.2021).
- Меффорд, Б., 2021. *Переосмислити Ющенко. Без Помаранчевої революції не було б Євромайдану!* [Online]. Доступно: <https://www.radiosvoboda.org/a/31119866.html> (дата звернення 3.09.2021).
- Міністерство оборони України, Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України (2011 року). [Online]. Доступно: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenty-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczija-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/> (дата звернення 3.09.2021).
- Муравський, О., 2008. Українська Автокефальна Православна Церква в Західних областях УРСР на зламі 80-90-х рр. ХХ ст., *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*, №22, с. 163–172.
- Офіційський, Р., *Політичний розвиток незалежної України (1991– 2004) в аспекті європейської ідентичності (На матеріалах періодики Заходу)*, Київ: Інститут історії України Національної академії наук України – Ужгород: Гражда, 2005, 471 с.
- Помаранчева революція для Церкви стала моментом істини, – єпископ УПЦ КП. [Online]. Доступно: https://risu.ua/pomarancheva-revoluciya-dlya-cerkvi-stala-momentom-istini-uepiskop-upc-kr_n52523(дата звернення 2.09.2021).
- Помісний собор УПЦ КП, Декларація Про духовне відродження українського суспільства в умовах глобалізації світу. [Online]. Доступно: https://risu.ua/pro-duhovne-vidrodzhennya-ukrajinskogo-suspilstva-v-umovah-globalizaciji-svitu_n34613 (дата звернення 30.08.2021).
- Послання ієрархів УГКЦ з нагоди дострокових виборів до Верховної Ради, 1994, *Соціально зорієнтовані документи УГКЦ (1989 – 2008)*, Львів: УКУ, 2008, с. 91–93.
- Постанова ВРУ, «Про основні напрями зовнішньої політики України»: Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. [Online]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text> (дата звернення 26.08.2021).

Синод УГКЦ, 2015. *Екуменічна концепція УГКЦ*. [Online]. Доступно: http://ugcc.ua/official/official-documents/instruktsiya/kontsept%D1%96ya_ekumen%D1%96chnoi_pozits%D1%96i_ukrainskoi_grekokatolitskoi_tserkvi_75625.html (дата звернення 22.05.2021).

Славко, М., *Донецький старець Зосима К 70-літтю со дня рождение*, [Online]. Доступно: <https://www.pravoslavie.ru/73350.html> (дата звернення 2.09.2021).

Слова Патріарха Мирослава-Івана до народних депутатів ВРУ, 1990., *Соціально зорієнтовані документи УГКЦ (1989 – 2008)*, Львів: УКУ, 2008, с. 41–45

Стратегії примирення: Роль Церков в Україні, 2018. [Online]. Доступно: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2554320-strategii-primirenna-rol-cerkov-v-ukraini.html> (дата звернення 22.05.2021).

Студійна група Київської Церкви стрічалася з Папою та Царгородським Патріархом. [Online]. Доступно: <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnal/studijna-hrupa-kyjivskoji-tserkvy-strichalasya-z-papoyu-ta-tsarhorodskym-patriarhom/> (дата звернення 22.05.2021).

Турій, О., 2010. *Церква і вибори: уроки 2004 року*. [Online]. Доступно: https://risu.ua/cerkva-i-vibori-uroki-2004-roku_n34283 (дата звернення 2.09.2021).

Хронологія історії Української Православної Церкви. [Online]. Доступно: <http://orthodox.org.ua/page/khronolog%D1%96ya> (дата звернення 24.02.2021).

Це ж ад суший. [Online]. Доступно: https://risu.ua/quot-ce-zh-ad-sushchiy-quot_n3834/amp (дата звернення 2.09.2021).

References

Diyannya Pershogo pomisnogo soboru UAPCz 5-6 chervnya 1990. [Actions of the First Local Council of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church June 5-6, 1990] [Online]. Available: <https://church.net.ua/detalno/uapc/dijannya-pershogo-pomisnogo-soboru-uapc-5-6-chervnja-1990-r.html> (access date 18.09.2021). (in Ukrainian).

Balyk, O., 2013. *Misce Ukrayiny u zagal'nomu ekumenichnomu rusi s'ogodennya* [The place of Ukraine in the general ecumenical movement of today], *Naukovi zapysky` Nacional'noho universy`tetu «Ostroz`ka akademiya»*. Seriya «Religiyevnavstvo», Ostrog: №1, s. 3–10. (in Ukrainian).

Yepyskop Cherpak V., *Vidrodzhennya svoeyei Cerkvy* [Revival of his Church]. [Online]. Available: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/vidrodzhennya-svoeyei-cerkvy> (data zvernennya 20.09.2021). (in Ukrainian).

Zvernennya do Svyatishogo Patriarxa Moskovskogo i vsiyei Rusi Aleksiya II ta Svyashennogo Synodu Rus'koyi Pravoslavnoyi Cerkvy [Address to His Holiness Patriarch Alexy II of Moscow and All Russia and the Holy Synod of the Russian Orthodox Church], 1990. *Pravoslavny`j visny`k: №10 zhovten`*, s. 2–4. (in Ukrainian).

Bocyrkiv, B., 1993. *Ukrayins`ka Greko-Katoly`cz`ka Cerkva v katakombax (1946 – 1989)* [Ukrainian Greek Catholic Church in the catacombs (1946-1989)], *Kovcheg. Zbirny`k statej z cerkovnoyi istoriyi*. L`viv: № 1, s. 123–164. (in Ukrainian).

Bublyk, T., 2014. *Vidrodzhennya UGKCz kriz` pry`zmu «mity`ngovoyi demokratiyi» (1988 – 1989 rr.)* [Revival of the UGCC through the prism of "rally democracy" (1988 – 1989)], *Naukovi zapysky` Nacional'noho universy`tetu «Ostroz`ka akademiya»*. Seriya «Istory`chne religiyevnavstvo», Ostrog: №10, s. 43–52. (in Ukrainian).

Kazanova, X., 2017. *Po toj bik sekulyary`zacyi: religijna ta sekulyarna dy`namika nashoyi global`noyi doby`* [On the other side of secularization: religious and secular dynamics of our global era], *Ky`yiv : Dux i Litera*, 264 s. (in Ukrainian).

Xronologiya istoriyi Ukrayins`koyi Pravoslavnoyi Cerkvy` [Chronology of the history of the Ukrainian Orthodox Church]. [Online]. Available: <http://orthodox.org.ua/page/khronolog%D1%96ya> (data zvernennya 24.02.2021). (in Ukrainian).

Vy`znachennya pro status UPCz,1990. [Definition of the status of the UOC, 1989.]. [Online]. Available: https://risu.ua/viznachennya-pro-status-upc-1990-r_n34028 (data zvernennya 10.09.2021). (in Ukrainian).

Z istoriyi UAPCz [From the history of the UAOC]. [Online]. Available: <https://church.net.ua/detalno/uapc/z-istoriji-uapc.html> (data zvernennya 9.03.2021). (in Ukrainian).

G`udzy`k, K., 1999. *Mogy`lu Patriarxa peretvoreno na sy`mvol rozbratu* [The Patriarch's grave has been turned into a symbol of discord]. [Online]. Available: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/mogilu-patriarha-peretvoreno-na-simvol-rozbratu> (Data zvernennya 9.03.2021). (in Ukrainian).

Blazhennishy`j Guzar L., 2004. *Zvernennya do vsix lyudej dobroyi voli z nagody` prezy`dents`ky`x vy`boriv(2004)* [Address to all people of good will on the occasion of the presidential election (2004)], *Social`no zoriyentovani dokumenty` UGKCz (1989-2008)*. L`viv: UKU, s. 323–324. (in Ukrainian).

Hobsbaum, E., 1998. *The Gurious History of Europe*, [in:] *On History*, London, XII, 403 p. (in English).

Gry`czak, Ya., *Zhy`ttya, smert` ta inshi nepry`yemnosti* [Life, death and other troubles], *Ky`yiv: Grani-T*, 2011, 232 c. (in Ukrainian).

Informaciya pro VRCiRO [Information about UCCRO], [Online]. Available: <http://vrciro.org.ua/ua/council> (data zvernennya 28.02.2018). (in Ukrainian).

Kamins`ky`j, A., 1990. *Na perexidnomu etapi «Glasnist`», «Perebudova», i «demokraty`zacya» na Ukrayini* [In the transition phase, "Glasnost", "Perestroika", and "democratization" in Ukraine], *Myunxen*, 624 s. (in Ukrainian).

Ky`sel`ov, O., 2006. *Ekumenichna sy`tuaciya v Ukrayini u konteksti Central`noyi ta Sxidnoyi Yevropy`* [Ecumenical situation in Ukraine in the context of Central and Eastern Europe]. [Online]. Available: https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/12060/ (data zvernennya 22.05.2021). (in Ukrainian).

Ky`sel`ov, O., 2020. *Mizh religiyeyu ta polity`koyu: Rol` i misce pravoslavny`x cerkov na Majdani* [Between religion and politics: The role and place of Orthodox churches on the Maidan], *Chasopy`s «Ukrayina moderna»*, [Online]. Available: <https://uamoderna.com/md/mizh-religiyeyu-ta-politikoyu-rol-i-misce-pravoslavnix-cerkov-na-majdani> (data zvernennya 2.09.2021). (in Ukrainian).

Kozlovec,` M., 2009. *Yevropejs`ka identy`chnist`: unifikaciya chy` yednist` u rozmayitti?* [European identity: unification or unity in diversity?], *Gumanitarny`j visny`k Zaporiz`koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, №37, s.72–86. (in Ukrainian).

Pomisy`j sobor UPCz KP, *Deklaraciya Pro duxovne vidrodzhennya ukrayins`kogo suspil`stva v umovax globalizaciyi svitu* [Local Council of the UOC-KP, Declaration on the spiritual revival of Ukrainian society in the context of globalization]. [Online]. Available: https://risu.ua/pro-duhovne-vidrodzhennya-ukrajinskogo-suspilstva-v-umovah-globalizacij-svitu_n34613 (data zvernennya 30.08.2021). (in Ukrainian).

Mary`novy`ch, M.: "Religijna svoboda ye yedy`nouyu peredumovoyu zdorovy`x mizhkonfesijnny`x stosunkiv" [Religious freedom is the only prerequisite for healthy interfaith relations]. [Online]. Available: <https://irs.in.ua/p/36> (data zvernennya 2.09.2021). (in Ukrainian).

Mefford, B., 2021. *Pereosmy`sly`ty` Yushhenka. Bez Pomaranchevoyi revolyuciji ne bulo b Yevromajdanu* [Rethink Yushchenko. Without the Orange Revolution there would be no Euromaidan] [Online]. Available: <https://www.radiosvoboda.org/a/31119866.html> (data zvernennya 3.09.2021). (in Ukrainian).

Poslannya iyerarxiv UGKCz z nagody` dostrokovy`x vy`boriv do Verhovnoyi Rady [ Message of the UGCC hierarchs on the occasion of the early elections to the Verkhovna Rada], 1994, *Sotsial`no zoriyentovani dokumenty` UGKCz (1989 – 2008)*, L`viv: UKU, 2008, s. 91–93. (in Ukrainian).

Ministerstvo obrony Ukrainy, Kontseptsiya dushpastyrs'koyi opiky u Zbroynnykh Sylakh Ukrayiny (2011) [Concept of Pastoral Care in the Armed Forces of Ukraine]. [Online]. Available: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczija-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/> (data zvernennya 3.09.2021). (in Ukrainian).

Muravs'kyy, O., 2008. Ukrayins'ka Avtokefal'na Pravoslavna Tserkva v Zakhidnykh oblastiakh URSS na zlami 80-90-kh rr. XX st. [Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in the Western regions of the USSR at the turn of the 80-90's of XX century.], *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats' DDPU imeni Ivana Franka. Seriya Istoriya* №22, s. 163–172. (in Ukrainian).

Ofitsins'kyy ,R., *Politychnyy rozvytok nezalezhnoyi Ukrainy (1991 – 2004) v aspekti yevropeys'koyi identychnosti (Na materialakh periodyky Zakhodu)* [Political development of independent Ukraine (1991 – 2004) in the aspect of European identity (On the materials of Western periodicals)], Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny – Uzhhorod: Grazhda, 2005, 471 i. (in Ukrainian).

Postanova VRU, «Pro osnovni napryamy zovnishn'oyi polityky Ukrainy» [On the main directions of foreign policy of Ukraine]. [Online]. Available: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text> (data zvernennya 26.08.2021). (in Ukrainian).

Slavko, M., *Doneckij starec' Zosima K 70-letiju so dnja rozhdenie* [Donetsk elder Zosima To the 70th anniversary of his birth], [Online]. Available: <https://www.pravoslavie.ru/73350.html> (data zvernennya 2.09.2021). (in Russian).

Zayava komisiji «Spravedlyvist' ta myr» UHKTs z pryvodu total'noyi fal'syfikatsiyi vyboriv prezidenta, [Statement of the Justice and Peace Commission of the UGCC on the Total Falsification of the Presidential Elections] 2004., *Sotsial'no zoriyentovani dokumenty UHKTs (1989 – 2008)*, L'viv: UKU, 2008, s. 324–325. (in Ukrainian).

Stratehiyi prymyrennya: Rol' Tserkov v Ukraini. [Strategies for Reconciliation: The Role of Churches in Ukraine], 2018. [Online]. Available: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2554320-strategii-primirennia-rol-cerkov-v-ukraini.html> (data zvernennya 22.05.2021). (in Ukrainian).

Synod UHKTs, 2015. *Ekumenichna kontseptsiya UHKTs*, [Ecumenical concept of the UGCC] [Online]. Available: http://ugcc.ua/official/official-documents/instruktsiya/kontsept%D1%96ya_ekumen%D1%96chnoi_pozits%D1%96i_ukrainskoi_grekokatolitskoi_tserkvi_75625.html (data zvernennya 22.05.2021). (in Ukrainian).

Konhres rosiys'kykh orhanizatsiy v Odesi pidtrymav Viktora Yanukovycha. [The Congress of Russian Organizations in Odessa supported Viktor Yanukovich] [Online]. Available: <https://www.radiosvoboda.org/a/919479.html> (data zvernennya 2.09.2021). (in Ukrainian).

Yevroparlament proponuye po-novomu asotsiyuvaty Ukrainu v YeS [The European Parliament proposes to associate Ukraine in the EU in a new way]. [Online]. Available: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/01/13/3006109/> (data zvernennya 3.09.2021). (in Ukrainian).

Pomarancheva revolyutsiya dlya Tserkvy stala momentom istyny, — yepyskop UPTs KP. [The Orange Revolution became a moment of truth for the Church – Bishop of the UOC-KP] [Online]. Available: https://risu.ua/pomarancheva-revolyciya-dlya-cerkvi-stala-momentom-istini-yepiskop-upc-kp_n52523(data zvernennya 2.09.2021). (in Ukrainian).

Tse zh ad sushchyy. [This is hell], [Online]. Available: https://risu.ua/quot-ce-zh-ad-sushchiy-quot_n3834/amp (data zvernennya 2.09.2021). (in Ukrainian).

Studiyna hrupa Kyivys'koyi Tserkvy strichalasya z Papoyu ta Tsarhorodskym Patriarkhom. [The study group of the Kyiv Church met with the Pope and the Patriarch of Constantinople], [Online]. Available: <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/studijna-hrupa-kyivskoji-tserkvy-strichalasya-z-papoyu-ta-tsarhorodskym-patriarkhom/> (data zvernennya 22.05.2021). (in Ukrainian).

Verkhovna Rada Ukrayiny, *Zayava prezidiyi VRU vid 15 chervnya 1992* [Statement of the Presidium of the Verkhovna Rada, June 15, 1992], [Online]. Available: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2446-12#Text> (data zvernennya 8.09.2021). (in Ukrainian).

Turiy, O., 2010. *Tserkva i vybory: uroky 2004*. [Church and elections: lessons of 2004], [Online]. Available: https://risu.ua/cerkva-i-vibori-uroki-2004-roku_n34283 (data zvernennya 2.09.2021). (in Ukrainian).

Vasin, M., 2019. Suchasna derzhavno-tserkovna vzayemodiya v Ukraini: pereosmyslennya konstytutsiynykh zasad [Modern state-church interaction in Ukraine: rethinking the constitutional principles], *Chasopys Kyivys'koho universytetu prava*, №3, s. 80–87. (in Ukrainian).

Vizit General'nogo sekretarja CK KPSS M.S. Gorbacheva vo Franciju 2-5 oktjabrja 1985. *Dokumenti i materiali* [Visit of the General Secretary of the CPSU Central Committee MS Gorbachev to France October 2-5, 1985. Documents and materials.]. Moskva: Izdatel'stvo politicheskoy literaturi, 1985, 96 c. (in Russian).

VRTsiRO, Proekt Kontseptsiyi derzhavno-konfesiynnykh vidnosyn v Ukraini, [Draft Concept of State-Religious Relations in Ukraine] [Online]. Available: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/proekt-koncepciyi-derzhavno-konfesiynnykh-vidnosyn-v-ukraini> (data zvernennya 3.09.2021). (in Ukrainian).

Slova Patriarkha Myroslava-Ivana do narodnykh deputativ VRU, [Words of Patriarch Myroslav-Ivan to the People's Deputies of the Verkhovna Rada], 1990, *Sotsial'no zoriyentovani dokumenty UHKTs (1989 – 2008)*, L'viv: UKU, 2008, s. 41–45 (in Ukrainian).

SUMMARY

THE ROLE OF UKRAINIAN "TRADITIONAL" CHURCHES IN THE TRANSFORMATIONAL PROCESSES OF TRANSITION FROM THE TOTALITARIAN TO THE DEMOCRATIC SYSTEM OF UKRAINE (1989 – 2005)

Yuriy Hanushchak

PhD student of the Institute of Church History

Ukrainian Catholic University, Lviv

Email: yura.hanushchak@ucu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2633-0297>

Researcher ID: AAY-8870-2021

The article analyzes the participation of the Churches of the Kyiv tradition (these include the UGCC, UOC-MP, UOC-KP, UAOC) in the processes of transition of Ukrainian society from a totalitarian to a democratic system. During this period, the collapse of the Soviet Union, Ukraine's independence and a large-scale democratic Orange Revolution took place. Undoubtedly, just as the Ukrainian Churches joined these events, so did the socio-political vicissitudes themselves influence the formation of the identity and positioning of many Christian denominations. The author considers the role of the UGCC and UAOC in the processes of national uplift and establishment of Ukrainian statehood in the late 80's of the XX century. Given that, the religious factor played an important role in the collapse of the totalitarian state and the establishment of Ukrainian statehood. At the beginning of independence, sovereign Ukraine faced the path of geopolitical choice, and eventually the scales prevailed in the direction of European integration, which gradually began to play an important role in shaping the country's foreign policy. The author finds out the cultural and religious reasons for the geopolitical choice of the majority of Ukrainians. One of the conclusions in the article is the fact that the Ukrainian Churches undoubtedly fall into the field of geopolitical confrontation, some of them choose the path of supporting the European integration process; others, on the contrary, argue in favor of the pro-Russian vector. This civilizational confrontation in society led to the Orange Revolution. As the Churches integrate into public life, one can observe their involvement in the events on Maidan in 2004. The events of the Orange Revolution contributed to the revival of democratic processes in Ukraine. And the experience gained by churches in participating in socio-political vicissitudes has helped to improve communication between churches, rethink their relationship with the state and form new relationships with society.

Keywords: UOC-KP, UAOC, UOC-MP, UGCC, UCCRO, European integration, ecumenism, Orange Revolution.